

Zaman Yönetimi Becerileri: Meslek Yüksek Okulu Öğrencileri Üzerine Bir Değerlendirme

Vural Çağlıyan

Selçuk Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Ramazan Göröl

Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat Meslek Yüksekokulu

Özet

Bu çalışmada Beyşehir Ali Akkanat Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini 2008-2009 eğitim-öğretim yılında Beyşehir Ali Akkanat Meslek Yüksekokulunda İşletme, Muhasebe, Dış Ticaret, Turizm Otel İşletmeciliği, Turizm Rehberlik, Turizm Seyahat İşletmeciliği programlarında okuyan 1600 öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında Britton ve Tesser (1991) tarafından geliştirilen ve daha sonra Alay ve Koçak (2002) ve Başak vd. (2008) tarafından kullanılan ve üniversite öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerini ölçmek amacıyla hazırlanmış Zaman Yönetimi Envanteri (ZYE) kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zaman Yönetimi, Meslek Yüksek Okulu Öğrencileri

Time-Management Skills: An Evaluation On Vocational School Of Higher Education

Abstract

In this study, it is aimed to determine Beyşehir Ali Akkanat Vocational School of Higher Education students' time-management skills. 1600 students who study in Business Administration, Accounting and Tax Applications, Foreign Trade, Hospitality Services, Tourist Guidance and Tourism and Travel Services programmes of Beyşehir Ali Akkanat Vocational School of Higher Education in the 2008-2009 education terms constitute the universe of this research. Time-Management Inventory which was developed by Britton and Tesser (1991) and later Alay and Koçak (2002) and Başak et al. (2008) to evaluate university students' time management skills was used in collecting the data.

Keywords: Time Management, Vocational School Of Higher Education Students

1. Giriş

Bilgi ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler hayatın farklı alanlarında farklı etkilere yol açmaktadır. İnsan hayatı da bu değişimlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu hızlı değişim süreci hem insanların yaşam tarzlarını etkilemekte hem de çalışma hayatlarında önemli değişimlere yol açmaktadır. Buna ilaveten teknolojik gelişmeler iş yapma biçim ve şekillerini önemli ölçüde değiştirmekte ve hızlandırmaktadır. Günler ya da aylar süren birçok iş bugün artan teknoloji kullanımının bir sonucu olarak çok daha kısa bir zamanda, daha etkin bir biçimde ve eksiksiz olarak yapılabilmektedir. Yaşanan bu değişimler insanlar üzerinde zamanla ilgili çeşitli baskıların oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla insanlar zamanı daha etkin ve verimli bir şekilde kullanma problemiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Zamanı etkin ve verimli kullanmanın önemli olduğu alanlardan birisi de üniversite eğitim sürecidir. Üniversite eğitimi alan öğrenciler bir taraftan derslerine devam ederken diğer taraftan derslere ilişkin araştırma yapmak ve bu araştırma sonuçlarını düzenlemek, sonuçları bir rapor haline getirmek, yürütülen derslerin sınavlarına hazırlanmak ve bu sınavlara girmek gibi faaliyetleri yürütmektedirler. Öğrencilik hayatının bir gereği olarak dersleriyle ilgilenen öğrenciler sinema, tiyatro, müzik, spor gibi sosyal yaşamın gereklerini de sınırlı zamanları içerisinde gerçekleştirmektedirler. Dolayısıyla bir taraftan eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürüten öğrenciler diğer taraftan sosyal faaliyetlere katılmanın bir sonucu olarak zamanı etkin ve verimli kullanmak bir başka deyişle zamanı yönetmek zorunda kalmaktadırlar.

2. Zaman Kavramı ve Kişi Zaman İlişkisi

Zaman hepimizin hissettiği ama dokunamadığı, geri dönüşü olmayan, yaşantımızdaki en önemli, aynı zamanda tanımlanması zor ve soyut bir kavramdır. Bu nedenle zaman kavramıyla ilgili birbirinden farklı birçok tanım yapılmıştır. Bir tanımda zaman duyu organlarımız tarafından art arda gelen birtakım olaylar neticesinde hissedilen, tarifi son derece güç olan bir tür algı olarak ifade edilmiştir (Başak vd., 2008:429). Bir başka tanıma göre ise zaman; para, malzeme, makine ve insan becerileri gibi kaynaklardan farklı olarak, yenilenemeyen, yeri doldurulamayan, geri döndürülemeyen bir kaynaktır. Devamlı olarak gider ve kaybolur (Eilon, 1993:255).

Zaman algısı ve zaman kavramının gelişimi ilk çocukluk yıllarından itibaren gelişmeye başlamakta ve ergenlik yıllarında tamamlanmaktadır. Çocukluk ve ergenlik yıllarında zamanı etkili bir şekilde kullanabilmek geliştirilmesi gereken tutumlardan biridir. Özellikle ergenler kimlik gelişimi, sosyal gelişim, akademik başarı, ileride sahip olacakları mesleğe hazırlanma, geleceği planlama gibi karmaşık görevleri başarmak zorundadır. Tüm bu karmaşık gelişimsel görevler esnasında ergenlerin

zamanın önemini kavramaları, zamanı kullanma ile ilgili alışkanlıklarını fark edebilmeleri, eğer yanlış alışkanlıklar geliştirmişlerse bunları değiştirmeleri başarılı olmaları açısından önemlidir. Çünkü zaman bilincinin olmadığı bir ortamda yaşam kontrolü de kaybolmakta, gelişme, başarı tesadüflere ve kadere bağlanmaktadır (Eldeleklioğlu, 2008:657).

İnsanların zamanın bilincinde olması ve önemini kavramaları ise zamanın insan üzerindeki fiziksel, psikolojik, felsefik ve biyolojik etkilerini anlamada yatmaktadır. Zamanın bu etkilerini şu şekilde özetlemek mümkündür (Göral, 2009:206);

Fiziksel etki: Kişinin faaliyetlerini etkileyen plan, iş akışı, çalışma ritmi, koordinasyon, işe başlama ve ayrılma, geçmişin tecrübesi gibi rasyonel ve planlanabilir hususları içermektedir.

Psikolojik etki: Birçok kişi için psikolojik etki daha önemlidir. İş zamanında bitirememe stresi veya başarısız olma korkusu nedeniyle zamanı iyi kullanamama, üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirememe baskısı psikolojik etkiye örnektir. Kişi iyi bir zaman yönetimi stratejisi ve uygulaması ile psikolojik baskıların ortaya çıkardığı olumsuzlukları en alt düzeye indirebilir.

Felsefik etki: Her insanın bir yaşama felsefesi vardır. Kimi eğlenip zevk almayı, kimi birikimini artırmak için gayret göstermeyi, kimisi de sosyal takdire değer verdiği için bu tür alanlarda faaliyet göstermeyi amaç edinir. Benimsenen hayat felsefesi ne olursa olsun kişinin iyimser, kendine güvenen veya aldırmaz, zevkine önem veren, korku ve belirsizlik içinde kıvranan yaklaşımları zamana karşı tavrını oluşturacaktır.

Biyolojik etki: Biyoloji bilimi, insanların içindeki biyolojik saatin, kişinin zaman kullanım biçimini belirlemede önemli rol oynadığı ve dolayısıyla, organizmanın davranışlarını yönlendirdiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kişinin zaman ayarlamasında bu biyolojik saati göz önüne alması gerekmektedir. Bu bağlamda zamanın bilincinde olmak, zamanın bu etkilerinin farkında olmak anlamına gelmektedir.

3. Zaman Yönetimi

Zaman yönetiminin, işgücü yoğun yöneticilerin zamanlarını daha iyi organize etmelerine yardımcı olmak amacıyla Danimarka'da doğup, dünyaya yayıldığı kabul görmektedir. Yakın zamana kadar araştırmacıların ilgi alanı dışında kalan, ancak insan yaşamının amacı ve kişiliğinin verimliliğini doğrudan etkilediği fark edilen zamanın, etkili ve üretken kullanılabilmesi için yönetimi gündeme gelmiştir.

Lakein'e göre zaman yönetimi, ihtiyaçların belirlenmesi, ihtiyaçlara ulaşmak için amaçların hazırlanması, gerekli görevlerin önceliklendirilmesi ve bu görevlerin planlama, programlama ve liste yapma yöntemleriyle kaynaklara ve zamana göre ayarlamasını kapsar (Kocabaş ve Erdem, 2003:192). Bu bağlamda zaman yönetimi ve zaman yönetimine ilişkin uygulamaların temel amacı sınırlı zamanı artırmak

olmayıp sınırlı zaman içinde yapılan faaliyetlerin niteliğini artırmaktır (Erdem vd., 2005:167).

Her alanda olduğu gibi üniversite öğrencilerinin başarılarında da sahip oldukları zamanı tam ve doğru kullanmalarının önemli bir payı vardır. Literatürdeki bir çok çalışma bu savı destekler niteliktedir. Bu bağlamda zaman yönetiminin etkileri konusundaki literatürde yer alan bazı çalışmalar aşağıdaki şekilde belirtilebilir.

Tablo 1: Literatürdeki Zaman Yönetimine İlişkin Bazı Çalışmalar ve Bulguları

Çalışma	Bulgular
Archer ve Lammin, 1985	Okuldaki rekabet ortamlarının zamanı iyi kullanamayan öğrenciler için büyük bir stres kaynağı olduğunu ileri sürmüştür.
Macan vd., 1990	Üniversite öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri ile akademik başarıları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki, zaman yönetimi ile stres arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur.
Aydın, 1990	Öğrenme ve başarıma süreçlerinde olumsuz etkisi olan kaygının öğrencilerin ders çalışma tutumlarıyla olan ilişkisi araştırılmış ve sürekli kaygı ile kişisel özellikler ve zamanı değerlendirme arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.
Britton ve Tesser, 1993	Georgia Üniversitesi Psikoloji bölümü birinci ve ikinci sınıf öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, zaman yönetimi eğitiminin okul başarısında etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir.
Trueman ve Hartley, 1996	Zaman yönetimi ile akademik başarı arasında olumlu bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir.
Carveth vd., 1996	Zaman kavramı gelişimi yetersiz olan öğrencilerin okulda büyük kaygı yaşadıklarını ileri sürmüşlerdir.
Misra ve Mc Kean, 2000	Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre zaman yönetimi becerileri ve kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğunu ve artan yaşla birlikte zaman yönetimi becerilerinin arttığını ileri sürmüşlerdir.
Alay, 2000	Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada zaman yönetimi ile akademik başarı arasında pozitif yönlü olumlu ilişki tespit edilmiştir.
Kocabaş ve Erdem, 2003	Öğretmenler üzerinde yapılan çalışmada öğretmenlerin deneyimleri ile zamanı kullanma arasında pozitif bir etkinin olduğu tespit edilmiştir.
Öncel vd., 2005	Eczacılar üzerinde yapılan çalışmada, eczacıların planlama boyutuyla ilgili olarak zaman yönetimi davranışları arasında cinsiyete göre anlamlı fark bulunmuştur.
Erdul, 2005	Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada zaman yönetimi becerileri ile kaygı düzeyi arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur.
Başak vd., 2008	Yaşı büyük olan öğrenciler daha iyi zaman yönetim becerisine sahiptir. Zaman yönetim envanteri puanı arttıkça akademik başarı puanı da artmaktadır.

Kaynak: Eldelekliöğü, 2008:658'den adapte edilmiştir.

Zaman yönetimi, kişilerin ve örgütlerin kaynaklarını daha etkili kullanabilmesi ve verimli olabilmesi için kullanmak zorunda oldukları bir yönetim uygulamasıdır. Bununla beraber zamanı yönetmek, onu durdurmak, yavaşlatmak ya da değiştirmek şeklinde algılanmamalıdır. Zaman stratejik değeri yüksek bir kaynak olarak düşünülmeli ve onun nasıl daha etkili tüketilebileceği üzerinde durulmalıdır. Bu bağlamda zaman yönetimi, zamanın planlanarak ve denetlenerek en iyi şekilde yönetilmesi şeklinde tanımlanmakla birlikte, aslında insan zamanı yönetememektedir. Burada önemli olan zamanı yönetmek değil, insanın kendisini zaman içinde yönetebilmesidir (Çakmak ve Şenyiğit, 2006:3).

Zamanı iyi yönetmek bireysel anlamda; kariyeri daha iyi planlama ve geleceğe hazırlanma, daha fazla okuma ve öğrenme, yeni gelişmeleri ve

teknolojiyi takip etme, aile ve diğer insanlara daha fazla zaman ayırma, dinlenme, eğlenme, düşünme, yeni fikirler yaratma, yeni projeler başlatmak için fırsatlar sağlamaktadır.

4. Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerileri Üzerine Bir Araştırma

Çalışmanın bu bölümünde meslek yüksekokulu öğrencilerinin demografik yapılarına göre zaman yönetimi becerilerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmanın amacı, hipotezleri, yöntemi ve bulguları hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca, araştırmada elde edilen sonuçların istatistiksel bakımdan anlamlı olup olmadıkları değerlendirilecek ve hipotezlerin doğrulanıp doğrulanmadığı sınanacaktır.

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı “meslek yüksekokulu öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerinin demografik özelliklere göre değişiminin incelenmesidir.” Bu temel amaç ışığında belirlenen alt amaçlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

- Öğrencilerin zaman planlamasına ilişkin tutumlarının belirlenmesi.
- Öğrencilerin zaman tutumlarının belirlenmesi.
- Öğrencilere zaman harcama tutumlarının belirlenmesi.

Bu amaçlar ışığında araştırmanın hipotezlerini şu şekilde belirtilebilir:

Hipotez 1: Mezun olunan lise türüne göre öğrencilerin zaman yönetimi becerilerinde farklılık yoktur

Hipotez 2: ÖSS sınavına girilen alanlara göre öğrencilerin zaman yönetimi becerilerinde farklılık vardır

Hipotez 3: Öğrencilerin cinsiyetlerine göre zaman yönetim becerileri farklıdır

Hipotez 4: Öğrenim görülen sınıfa göre zaman yönetim becerileri farklıdır

Hipotez 5: Öğrencilerin öğrenim türüne göre zaman yönetim becerileri farklıdır

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem

Araştırmada verilerin toplanmasında anket yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiş olup araştırma kapsamı Beyşehir Ali Akkanat Meslek Yüksekokulunda 2008-2009 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören İşletme, Muhasebe, Dış Ticaret, Turizm Otel İşletmeciliği, Turizm Rehberlik, Turizm Seyahat İşletmeciliği programlarındaki 1600 öğrenci ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma amaçları doğrultusunda hazırlanan anket formundaki soruların belirlenmesinde ilgili literatür ve bu konuda daha önce gerçekleştirilen benzer çalışmalar dikkate alınmıştır. Anket formundaki

sorular Britton ve Tesser (1991) tarafından 35 maddelik bir soru ölçeği haline getirilen Zaman Yönetim Envanterine (ZYE) dayalı olarak yapılan çalışmalardan derlenmiştir. ZYE üniversite öğrencileri üzerinde geliştirilmiş bir ölçektir. ZYE'nin geçerlilik ve güvenilirliği Alay ve Koçak (2002) tarafından Türkiye'de (Orta Doğu Teknik Üniversitesi) 361 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada test edilmiştir. Araştırma sonucunda yapılan değerlendirmelerde orijinali 35 madde olan ölçeğin 27 madde olarak kullanıldığı görülmüştür. Başak vd. (2008) tarafından Gülhane Tıp Akademisi Hemşirelik Yüksekokulunda öğrenim gören 323 öğrenci üzerinde yapılan bir başka araştırmada yine 27 maddelik ölçek kullanılmıştır. Bu bağlamda Beyşehir Ali Akkanat Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılan bu çalışmada da güvenilirliği ve geçerliliği daha önce test edilmiş olan 27 maddelik ölçekten yararlanılmıştır.

Anket soruları Karasar (2005) ve Altunışık vd. (2007) tarafından belirtilen ve anket formu hazırlanmasında dikkat edilmesi gerekli hususlar çerçevesinde hazırlanmıştır. Anketi oluşturan sorular cevaplayanlara, bir listeden kendilerine uygun olanlarını seçmelerini isteyen liste soruları ve cevaplayanların istenenleri bir ölçek üzerinde önem derecesine göre sıralaması şeklinde ölçekli (Likert Ölçek) sorulardan oluşmaktadır.

Araştırmanın verileri için öngörülen hassasiyet derecesi, hoş görülecek hata marjı, uygulanacak istatistiksel analiz ve nihayetinde evrenin büyüklüğü, örnek kütle büyüklüğünün temel belirleyicileridir. Bu faktörler dikkate alındığında örnek kütle için belirlenen büyüklük daha çok araştırmacının yargısına bağlıdır. Ancak belirli istatistiksel tekniklerin uygulanabilmesi için en az 30 deneğin olması gerekmektedir. Bunun yanında literatürde genel kabul gören bazı yaklaşımlar (i) 30'dan büyük 500'den küçük örnek büyüklükleri bir çok araştırma için yeterlidir. (ii) Regresyonda dahil bir çok çoklu analiz için örnek büyüklüğünün çalışmada kullanılan değişken sayısının birkaç katı (tercihen en az 10 katı) olmalıdır (Altunışık vd., 2007:128). Bu bağlamda anketlerin uygulanmasında gönüllülük esas alınarak mümkün olduğunca fazla öğrenciye ulaşılmaya çalışılmıştır. Anket uygulama dönemi sonunda değerlendirmeye uygun 584 anket formu elde edilmiştir. Elde edilen geri dönüş oranı %36,5'tur. Bu oran yukarıda sıralanan temel ölçütler dikkate alındığında kabul edilebilir bir oran olarak değerlendirilmiştir.

Geri dönen anket formlarındaki cevaplar "SPSS (Statistical Package for Social Sciences-Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi)/Windows 11.0 Sürümü" istatistik analiz programına uygun olarak kodlanmış ve analiz edilmiştir.

4.3. Araştırma Bulguları ve Değerlendirilmesi

Bu bölümde öncelikle araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin temel demografik bilgiler sunulacaktır. Daha sonra bu demografik bilgiler çerçevesinde öğrencilerin zaman yönetim becerileri değerlendirilecektir.

4.3.1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamı meslek yüksekokulu öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrenciler farklı bölümlerde öğrenim görmektedirler. Öğrencilerin en genç olanı 18 yaşında iken en yaşlı olanı 39 yaşında olup öğrencilerin yaş ortalaması yaklaşık 21'dir. Öğrencilerin mezun oldukları okul türlerine ilişkin bilgi aşağıda Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Mezun Oldukları Okul Türleri

	Sayı	Yüzde
Genel Lise	362	62,0
Süper Lise	127	21,7
Meslek Lisesi	95	16,3
Toplam	584	100,0

Öğrencilerin %62'si genel liselerden mezun olmuşlardır. Süper liselerden mezun olan öğrencilerin oranı %21,7 ve meslek lisesi mezunlarının oranı %16,3'tür.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin öğrenci seçme sınavına (ÖSS) girdikleri alanlara ilişkin bilgiler Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin ÖSS Sınavına Girdikleri Alanlar

	Sayı	Yüzde
Eşit Ağırlık	408	69,9
Yabancı Dil	96	16,4
Sözel	44	7,5
Sayısal	36	6,2
Toplam	584	100,0

Öğrencilerin önemli bir kısmı ÖSS sınavına eşit ağırlık bölümünden girmişlerdir. Diğerleri sırasıyla yabancı dil (%16,4), sözel (%7,5) ve sayısal (%6,2) şeklindedir.

Araştırmaya katılanların cinsiyetlerine ilişkin bilgiler Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Cinsiyetleri

	Sayı	Yüzde
Bay	271	46,4
Bayan	313	53,6
Toplam	584	100,0

Araştırmaya katılanların %53,6'sı bayan ve %46,4'ü baydır. Dolayısıyla bu dağılımın dengeli olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfa ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların Öğrenim Gördükleri Sınıflar

	Sayı	Yüzde
Birinci Sınıf	300	51,4
İkinci Sınıf	284	48,6
Toplam	584	100,0

Öğrencilerin %51,4'ü birinci sınıf ve geriye kalan %48,6'sı ikinci sınıf öğrencisidir.

Öğrencilerin öğrenim türlerine ilişkin bilgiler ise Tablo 6'da görüldüğü gibidir. Öğrencilerin önemli bir kısmı normal öğretim öğrencisidir. İkinci öğretimde olanların oranı ise %27,2'dir.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Öğrenim Türleri

	Sayı	Yüzde
Normal Öğretim	425	72,8
Gece Öğretimi	159	27,2
Toplam	584	100,0

4.3.2. Öğrencilerin Zaman Yönetim Becerileri

Beşehir Ali Akkanat Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılan bu çalışmada kullanılan anket formu soruları Britton ve Tesser (1991) tarafından 35 maddelik bir soru ölçeği haline getirilen Zaman Yönetim Envanterine (ZYE) dayanmakta olup verilerin derlenmesinde güvenilirliği ve geçerliliği daha önce test edilmiş olan 27 maddelik ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek (i) Zaman Planlaması, (ii) Zaman Tutumları ve (iii) Zaman Harcattırıcılar (Başak vd., 2008) olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin zaman planlamasına ilişkin faktörlerle ilgili değerlendirmeleri Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Öğrencilerin Zaman Planlamasına İlişkin Değerlendirmeleri

Zaman Planlamasına İlişkin Faktörler	Ort.	S.S.
Çok uğraş gerektiren çalışmalarınız için en iyi zamanınızı programlamaya çalışır mısınız?	3,67	1,10
Her gün kendiniz için bir takım amaçlar belirler misiniz?	3,47	0,94
Bir akademik dönem için bir dizi amaçlar belirler misiniz?	3,38	1,07
Güne başlamadan önce gününüzü planlar mısınız?	3,37	1,05
Hafta başlarında her hafta için bir dizi amaçlar saptar mısınız?	3,29	1,04
Çalışmalarınızı bitirmek için kendinize tarih saptar mısınız?	3,25	1,10
Sizin için önemli tarihleri (sınav tarihleri, ödev teslim tarihleri vs.) bir takvim üzerinde işaretler misiniz?	3,24	1,28
Okul günlerinizde yapmak zorunda olduğunuz aktivitelerin programını yapar mısınız?	3,18	1,08
Her hafta sizinle ilgili şeyleri önceden bir plan yapmadan ve önceden takip etmeden yapar mısınız?	3,16	0,78
Üzerinde çalışabileceğiniz şeyleri boş zaman bulduğunuzda yapabilmek için yanınızda taşıyor mısınız?	3,14	1,19
Önceliklerinizi belirler ve onlara uyar mısınız?	3,11	1,24
Bir sonraki hafta için ne başarmak istediğiniz net olarak belirgin mi?	2,90	1,15
Makaleleri şimdi gerekli olmasalar bile gelecekte olabilir diye dosyalar/fotokopisini çeker misiniz?	2,90	1,30
Yakın tarihte sınavınız olmasa bile, ders notlarınızı düzenli olarak tekrar eder misiniz?	2,81	1,17
Her gün planlama için zaman harcar mısınız?	2,79	1,24
Her gün yapmak zorunda olduğunuz şeylerin listesini yapar mısınız?	2,68	1,11
Toplam*	50,34	11,51

Notlar: (i) $n=584$; (ii) Ölçekte 1 = hiçbir zaman ve 5=her zaman anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre ($\chi^2=2527.823$; $p<.001$) sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Öğrencilerin zaman planlaması ile ilgili olarak en çok önem verdikleri konu çok uğraş gerektiren konularda zamana ilişkin program yapma çalışmalarınıdır. Her gün kendileri için amaçlar belirleme ikinci derecede önemli bir faktördür. Bu sonuçlar öğrencilerin zamanı yönetme ve planlama konusunda yetersiz kaldıkları şeklinde yorumlanabilir. Akademik döneme ilişkin amaçlar belirleme faktörü ise ikinci sıradaki faktörü destekler niteliktedir. En az önem verilen konu ise öğrencilerin ders notlarını düzenli olarak tekrar etme çalışmalarının olmamasıdır. Diğer önemsiz görülen bir konuda her gün planlama yapmamalarıdır.

Öğrencilerin zaman tutumlarına ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 8'de sunulmaktadır.

* Değişkenlere ilişkin puanlar toplanmadan önce değişkenlerin Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır. Zaman planlamasına ilişkin faktörler için Cronbach Alfa değeri 0.91'dir. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri, değişkenlere ilişkin madde puanlarının toplanarak analizlerde toplam puanın kullanılmasının mümkün olduğunu göstermektedir

Tablo 8: Öğrencilerin Zaman Tutumlarına İlişkin Değerlendirmeleri

Zaman Tutumlarına İlişkin Faktörler	Ort.	S.S.
Yapacak bir şeyiniz yoksa kendinizi uzun süre bekliyor durumda bulur musunuz?	3,64	0,69
Zamanınızı yapıcı olarak kullanır mısınız?	3,62	0,87
Genellikle amaçlarınızın hepsini size verilen hafta içerisinde çoğunlukla başarabileceğinizi düşünür müsünüz?	3,39	1,13
Küçük kararları çabucak verebiliyor musunuz?	3,16	0,78
Genel olarak kendi zamanınızı kendiniz planladığınızı hissedermisiniz?	2,79	0,69
İnsanlara hayır diyememekten, kendinizi sık sık okul işlerinizi engelleyen işlerle meşgul durumda bulur musunuz?	2,66	0,66
Zamanınızı planlama işinde kendinizi geliştirmeye ihtiyaç duyuyor musunuz?	2,26	0,57
Toplam*	21,52	4,60

Notlar: (i) $n=584$; (ii) Ölçekte 1 = hiçbir zaman ve 5=her zaman anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre ($\chi^2=3153.288$: $p<.001$) sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Öğrencilerin zaman tutumlarında en önemli görülen olay, zamanı yapıcı olarak kullanmaya çalışmakla birlikte yapılacak bir şey bulamamadan dolayı kendilerini sürekli bekler durumda bulmalarıdır. Nitekim öğrenciler kendilerine bir amaç belirlediklerinde bu amacı aynı zaman diliminde gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Öğrencilerin kendilerini sürekli bekler durumda bulmaları yaşadıkları ortama uyum sağlayamama ve buldukları şehrin sosyal ve kültürel faaliyetlerindeki yetersizliklerle açıklanabilir. Tablodaki sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin bir faaliyetle uğraştıklarında zamanı planlama ve etkin kullanma konusunda yetenekli oldukları ileri sürülebilir. Ancak birinci derece önemli görülen faktör dikkate alındığında öğrencilerin gerek akademik gerekse sosyal alanda eksikliklerinin olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin zaman harcama durumlarına ilişkin bilgiler ise aşağıda Tablo 9'da görüldüğü gibidir.

* Değişkenlere ilişkin puanlar toplanmadan önce değişkenlerin Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır. Zaman tutumlarına ilişkin faktörler için Cronbach Alfa değeri 0.93 ve zaman harccattırıcılara ilişkin faktörler için Cronbach Alfa değeri 0.76'dır. Ölçeklerin Cronbach Alfa değeri, değişkenlere ilişkin madde puanlarının toplanarak analizlerde toplam puanın kullanılmasının mümkün olduğunu göstermektedir

Tablo 9: Öğrencilerin Zaman Harcattırıcı Faktörlere İlişkin Değerlendirmeleri

Zaman Harcattırıcılarına İlişkin Faktörler	Ort.	S.S.
Fayda sağlamayan alışkanlıklara veya aktivitelere devam eder misiniz?	3,42	0,88
Normal bir okul gününde, okul işlerinden ziyade kendi özel işlerinize daha çok zaman harcar mısınız?	3,26	1,07
Önemli okul ödevinin son teslim gününden bir gece önce hala onun üzerinde çalışır mısınız?	3,22	0,77
Günde ortalama bir paket sigara içiyor musunuz?	3,12	1,05
Toplam*	13,02	2,90

Notlar: (i) $n=584$; (ii) Ölçekte 1 = hiçbir zaman ve 5=her zaman anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre ($\chi^2 = p < .001$) sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Öğrencilere zaman harcattırıcı en önemli unsur fayda sağlamayan alışkanlık ve aktivitelere devam etme isteğidir. Bunun yanında okul işleri yanında öğrencilerin kendi işlerine daha fazla zaman harcadıkları görülmektedir. Burada ortaya çıkan durum Tablo 7'deki genel durumla uyumludur. Dolayısıyla zaman planlaması konusunda eksiklikleri olan öğrenciler akademik faaliyetlerin zamanında yapılması konusunda aksaklıklar yaşayabilmektedirler. Ayrıca öğrencilerin okul ödevlerinin son teslim gününden bir gece önce bile hala proje üzerinde çalışıyor olmaları ve fayda sağlamayan aktivitelere devam etmeleri öğrencilerin zaman planlamasına yeterince önem vermedikleri şeklinde de değerlendirilebilir. Öğrencilerin sigara alışkanlıkları ise sağlık açısından öncelikle değerlendirilmesi ve önlem alınması gereken bir konudur.

Zaman harcattırıcılar sosyal ve kültürel alandaki eksikliklerden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Ancak bunun tek nedeni bu alandaki eksiklikler değildir. Bu bağlamda bu çalışmada zaman yönetim becerilerinin öğrencilerin demografik yapılarına göre (eğitim gördükleri liseler, ÖSS'deki sınav alanı tercihleri, cinsiyet, öğrenim görülen program ve sını vb.) bir değişiklik gösterip göstermediği araştırılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmı bu konudaki değerlendirmelere ayrılmıştır.

4.3.3. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Çalışmanın bu kısmında öğrencilerin demografik özelliklerine göre zaman yönetimi becerileri değerlendirilecektir. Ölçeklerin değerlendirilmesinde her bir madde tek tek değerlendirilmemiş olup ölçüğe ilişkin toplam puanların ortalamasından yararlanılmıştır.

Öğrencilerin eğitim gördükleri lise türlerine göre zaman yönetimi becerilerinin farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin mezun oldukları lise türleri dikkate alınmıştır. Sonuçlar Tablo 10'da görüldüğü gibidir.

Tablo 10: Mezun Olunan Lise Türüne Göre Zaman Yönetim Becerileri

Zaman Yönetim Einvanteri	Genel Lise (n=362)		Süper Lise (n=127)		Meslek Lisesi (n=95)		Oneway Anova Testi	
	Ort.	S. S.	Ort.	S. S.	Ort.	S. S.	F	P
Zaman Planlamasına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,14	0,69	3,13	0,70	3,22	0,84	0,59	0,555
Zaman Tutumlarına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,06	0,63	3,08	0,65	3,13	0,76	0,435	0,648
Zaman Harcattırıcılarına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,27	0,71	3,21	0,70	3,27	0,80	0,299	0,741
Genel Toplam Ortalaması	3,13	0,66	3,13	0,67	3,20	0,80	0,429	0,651

Notlar: (i) n=584; (ii) Ölçekte 1 hiçbir zaman ve 5 her zaman anlamındadır.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türlerine göre oluşan gruplar incelendiğinde zaman yönetimi becerileri bakımından anova testine göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar “mezun olunan lise türüne göre öğrencilerin zaman yönetimi becerilerinde farklılık yoktur” şeklindeki 1 numaralı hipotezimizi desteklemektedir. Zaman yönetimi becerilerine ilişkin ortalama değerlerin hepsinin orta değer olan üçün üzerinde olduğu dikkate alındığında her bir lise türünden mezun olan öğrenci zaman yönetim becerilerine orta derecede sahip olmakla birlikte gruplar arasında bu becerilere sahip olma bakımından bir farklılığın olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin ÖSS girdikleri alanlara göre zaman yönetim becerilerinde bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuçlar aşağıda Tablo 11’de görülmektedir.

Tablo 11: ÖSS Puan Türüne Göre Zaman Yönetim Becerileri

Zaman Yönetim Einvanteri	Sözel (n=44)		Sayısal (n=36)		Eşit Ağırlık (n=408)		Yabancı Dil (n=96)		Oneway Anova Testi	
	Ort.	S. S.	Ort.	S. S.	Ort.	S. S.	Ort.	S. S.	F	P
Zaman Planlamasına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,18	0,50	3,40	0,51	3,09	0,76	3,28	0,65	3,62	<.05
Zaman Tutumlarına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,13	0,42	3,25	0,49	3,02	0,69	3,22	0,61	3,49	<.05
Zaman Harcattırıcılarına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,26	0,58	3,49	0,55	3,20	0,76	3,39	0,66	3,27	<.05
Genel Toplam Ortalaması	3,18	0,47	3,38	0,49	3,09	0,73	3,28	0,62	3,70	<.05

Notlar: (i) n=584; (ii) Ölçekte 1 hiçbir zaman ve 5 her zaman anlamındadır.

Tablo incelendiğinde ÖSS sınavına girilen alanlara göre yapılan ayırım sonucunda oluşan grupların zaman yönetim becerileri bakımından

birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Elde edilen sonuçlar anova testine göre istatistiksel bakımdan anlamlı olup “ÖSS sınavına girilen alanlara göre öğrencilerin zaman yönetimi becerilerinde farklılık vardır” şeklindeki 2 numaralı hipotezimiz desteklenmektedir. Scheffe testi sonuçlarına göre ise gruplar arasındaki farklılıkların sayısal alandan sınava girenlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu durum sayısal alandan sınava girenlerin zaman yönetim becerilerinin diğer gruplara göre daha etkin olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre zaman yönetim becerilerinin farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 12’de görüldüğü gibidir.

Tablo 12: Cinsiyete Göre Zaman Yönetim Becerileri

Zaman Yönetim Envanteri	Bay (271)		Bayan (313)		Bağımlı İki Grup t Testi	
	Ort.	S. S.	Ort.	S. S.	t	p
Zaman Planlamasına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,05	0,77	3,23	0,66	-3,029	<.05
Zaman Tutumlarına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	2,98	0,71	3,15	0,59	-3,21	<.05
Zaman Harcattırıcılarına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,21	0,78	3,29	0,68	-1,291	0.197
Genel Toplam Ortalaması	3,06	0,74	3,22	0,62	-2,88	<.05

Notlar: (i) n=584; (ii) Ölçekte 1 hiçbir zaman ve 5 her zaman anlamındadır.

Öğrencilerin cinsiyetleri dikkate alındığında zaman planlaması ve zaman tutumlarında gruplar arasında bağımlı iki grup t testine göre istatistiksel bakımdan anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Bayanların erkek öğrencilere göre ölçekten aldıkları puanlar daha yüksektir. Zaman harcattırıcılar bakımından ise cinsiyete göre bir farklılık yoktur. Ölçeğin genel durumu incelendiğinde ise sonuçlar yine istatistiksel bakımdan anlamlı olup bayanların aldıkları puanlar daha yüksektir. Bu sonuçlar “öğrencilerin cinsiyetlerine göre zaman yönetim becerileri farklıdır” şeklindeki 3 numaralı hipotezi önemli ölçüde desteklemektedir. Tablo genel olarak incelendiğinde de bayanların ölçeklerden aldığı puanların erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrenim görülen sınıfa göre zaman yönetim becerilerinin değişip değişmediği araştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13: Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Zaman Yönetim Becerileri

Zaman Yönetim Envanteri	Birinci Sınıf (n=300)		İkinci Sınıf (n=284)		Bağımlı İki Grup t Testi	
	Ort.	S. S.	Ort.	S. S.	t	p
Zaman Planlamasına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,16	0,70	3,14	0,74	0,329	0,742
Zaman Tutumlarına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,12	0,62	3,03	0,69	1,569	0,117
Zaman Harcattırıcılarına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,33	0,68	3,17	0,76	2,65	<.05
Genel Toplam Ortalaması	3,17	0,65	3,11	0,72	1,001	0,317

Notlar: (i) n=584; (ii) Ölçekte 1 hiçbir zaman ve 5 her zaman anlamındadır

Öğrenim görülen sınıf dikkate alındığında birinci sınıf öğrencilerinin özellikle zaman harcattırıcılar konusunda ikinci sınıf öğrencilerine göre daha yüksek puan aldıkları ve bu madde için sonucun istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum birinci sınıf öğrencilerinin zaman harcattırıcılardan daha fazla etkilendikleri şeklinde yorumlanabilir. Özellikle birinci sınıf öğrencilerinin yaşadıkları çevreyle yeni tanışmış olmaları, daha önce hiç bulunmadıkları bir sosyal çevreyle karşılaşmış olmaları, ailelerinden yeni ayrılmış olmaları gibi etkenlerin bu süreçte etkili olduğu ileri sürülebilir. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde öğrenim görülen sınıfa göre zaman yönetim becerilerinde istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığın olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla bu sonuçlar “öğrenim görülen sınıfa göre zaman yönetim becerileri farklıdır” şeklindeki 4 numaralı hipotezimizi desteklememektedir.

Öğrencilerin öğrenim türlerine göre zaman yönetim becerilerinde bir farklılık olup olmadığı irdelenmiştir. Sonuçlar Tablo 14’deki gibidir.

Tablo 14: Öğrenim Türüne Göre Zaman Yönetim Becerileri

Zaman Yönetim Envanteri	Normal Öğretim (n=425)		Gece Öğretimi (n=159)		Bağımlı İki Grup t Testi	
	Ort.	S. S.	Ort.	S. S.	t	p
Zaman Planlamasına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,13	0,74	3,20	0,67	-1,042	0,298
Zaman Tutumlarına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,04	0,68	3,17	0,58	-2,151	0,085
Zaman Harcattırıcılarına İlişkin Faktörler Toplamının Ortalaması	3,19	0,74	3,44	0,64	-3,794	<.05
Genel Toplam Ortalaması	3,11	0,71	3,23	0,62	-1,769	0,077

Notlar: (i) n=584; (ii) Ölçekte 1 hiçbir zaman ve 5 her zaman anlamındadır

Öğrenim türü dikkate alındığında gece öğretimi öğrencilerinin zaman harcattırıcılardan aldıkları puanların normal öğrenim (gündüz öğretimi) öğrencilerine göre daha yüksek olduğu ve sonucun istatistiksel bakımdan

anlamli olduğu gör÷lmektedir. Ancak genel durum değerlendirildiğinde gruplar arasında istatistiksel bakımdan anlamli bir farklılığın olmadığı gör÷lmektedir. Tablodaki sonuçlar “öğrencilerin öğrenim türüne göre zaman yönetim becerileri farklıdır” şeklindeki 5 numaralı hipotezimizi desteklememektedir.

5. Sonuç

Günümüzde zamanı etkin ve verimli kullanma veya zaman yönetimi konusu iş hayatında olduğu kadar eğitim hayatı içinde oldukça önemli bir konudur. Öğrencilerde çalışan insanlar gibi kısıtlı bir zamanı etkin ve verimli kullanma problemiyle karşı karşıyadır. Bu bağlamda çalışmada öğrencilerin zaman yönetim becerileri bazı demografik özelliklere göre değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Öğrencilerin zaman yönetimi becerilerinde öğrencilerin mezun oldukları lise türlerine, öğrenim gördükleri sınıfa ve öğrenim türlerine göre istatistiksel bakımdan anlamli farklılıkların olmadığı gör÷lmüştür.
- Öğrencilerin ÖSS sınavına girdikleri alanlara göre ve cinsiyete göre zaman yönetim becerilerinde istatistiksel bakımdan anlamli farklılıkların olduğu gör÷lmüştür. ÖSS sınav puan türlerine göre sayısal alandan sınava girenlerin diğer alanlara göre ve cinsiyete göre de bayanların zaman yönetimi becerilerinden daha yüksek puan aldıkları tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin zaman yönetimi konusunda bireysel çabaları olmakla birlikte bu çabaların yetersiz kaldığı ve profesyonel olarak zamanı etkin ve verimli kullanamadıkları ve bu süreci yönetemedikleri söylenebilir. Bu bağlamda öğrenim süresinin kısıtlı olduğu meslek yüksekokulu öğrencilerine zaman yönetimi konusunda seminerler verilmesi hem akademik hayatlarını düzenleme hem de öğrencileri çalışma hayatına hazırlama bakımından oldukça önemlidir. Bununla birlikte zaman yönetiminin bir ders olarak okutulması elde edilecek sonuçlar bakımından bir gereklilik ve/veya zorunluluk olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırmanın yapıldığı meslek yüksekokulu öğrencileri zaman yönetimi konusunda herhangi bir eğitim almamışlardır. Dolayısıyla tablolardan elde edilen sonuçlar ve hipotezler değerlendirilirken bu durum göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda çalışma için temel iki kısıt vardır. Bunlar; çalışmanın sadece meslek yüksekokulu öğrencilerinde yapılmış olması ve çalışmanın yapıldığı öğrencilerin zaman yönetimi konusunda gerek kavramsal gerekse uygulama alanında bir bilgi sahibi olmamalarıdır. Dolayısıyla gelecekte yapılacak çalışmalarda lisans öğrencilerinin zaman yönetim becerileri değerlendirilerek bir karşılaştırma yapılabilir. Ayrıca çalışmanın uygulandığı öğrencilere zamanı etkin ve

verimli yönetme konusunda bir eğitim verildikten sonra çalışmanın tekrarlanarak önceki sonuçlarla karşılaştırılması önemli bir çalışma alanı olarak değerlendirilebilir.

Kaynaklar

- Alay, S. ve Koçak, S. (2002), "Validity and Reliability of Time Management Questionnaire", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi** 22, s.9-13.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı**, 5. Baskı, Sakarya Yayıncılık, Adapazarı.
- Başak, T., Uzun, Ş. ve Arslan, F. (2008), "Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerileri", **TAF Preventive Medicine Bulletin**, 7(5), s.429-434.
- Britton, B.K. ve Tesser, A. (1991), "Effects of Time Management Practices oncollege Grades", **Journal of Educational Psychology** 83, s.405-410.
- Çakmak, Z. ve Şenyiğit, G. (2006), "Sekreterlerin Yönetmel Zamanı Verimli Kullanmalarını Engelleyen Faktörler", **Akademik Bakış**, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı: 10, ISSN:1694-528X, http://www.akademikbakis.org/pdfs/10/zeki_mak.htm, E.T.08.10.2009.
- Eilon, S. (1993), "Time Management" **OMEGA International Journal of Management Science**, 21 (3).
- Eldeleklioğlu, J. (2008), "Ergenlerin Zaman Yönetimi Becerilerinin Kaygı, Yaş ve Cinsiyet Değişkenleri Açısından İncelenmesi", **Elementary Education Online**, 7(3).
- Erdem, R., Pirinççi, E. ve Dikmetaş, E. (2005), "Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Davranışları ve Bu Davranışların Akademik Başarı İle İlişkisi", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14, s.167-177.
- Göral, R. (2009), **Sekreterlik Bilgisi**, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Kocabaş, İ. ve Erdem, R. (2003), "Yönetici Adayı Öğretmenlerin Kişisel Zaman Yönetimi Davranışları", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, s.192-202.
- Öncel, C., Büyükoztürk, Ş. ve Özçelikay, G. (2005), "Serbest Eczacıların Zaman Yönetimi", **Ankara Ecz. Fak. Derg.**, 34 (3), s.191-206.